

DRAHOMÍRA VLAŠÍNOVÁ

ARNE NOVÁK O JULIU ZEYEROVI

„Zpráva o smrti Julia Zeyera mne hluboce se dotkla, ač vím, že smrt pro něho byla jen slavným mysteriem; nikdo z našich lidí neznal jako on noblesu života a utrpení...“ – píše mladičkový, sotva jedenadvacetiletý Arne Novák v dopise datovaném 4. února 1901 své matce Teréze Novákové z Berlína, kde pobýval na studiích.¹

Během svého života byl Arne Novák osobností a tvorbou Julia Zeyera mnohokrát přitahován: napsal o něm víc jak dvacet studií a článků, pozornost mu věnoval rovněž v souhrnných úvahách o literatuře poslední třetiny 19. století (např. v publikaci *Ruchovci a lumírovci v bojích proti křivdě a za právo* – Novák 1938), jakož i v *Přehledných dějinách literatury české* (Novák 1936–1939: 686–696 aj.). Ze Zeyerovy generace však byli Arne Novákovi mnohem bližší jiní básníci, kteří jítřili jeho badatelský zájem mnohem intenzivněji, neboť více odpovídali jeho pojetí literatury, jeho osobnímu naturelu i jeho filozofii literatury a dějin. V popředí jeho zájmu to byl zejména příslušník ruchovské generace Svatoopluk Čech, jemuž věnoval obsáhlou, dvojdílnou monografii (1922) a také Zeyerův druh nejvěrnější – Josef Václav Sládek, o kterém napsal Arne Novák rovněž samostatnou monografickou studii (1920) a řadu jiných statí.

Arne Novák k osobnosti Julia Zeyera přistupoval až s jakýmsi ostýchavým obdivem, jako by ho tento „duhový pták české poezie“ (nazývaný tak v posmrtných nekrolozích) fascinoval, uchvacoval pestrostí svých barev, ale zároveň i zmrazoval svou exotičností. Nezapomeňme, že se na prahu svého badatelského rozletu setkává už s dílem Zeyerovou smrtí uzavřeným, které se stává, stejně jako jeho tvůrce, předmětem jistého kultu a centrem několika monografií (Jana Voborníka, F. V. Krejčího, Miloše Martena). První studie Arne Nováka o Zeyerovi je právě obsáhlou recenzí jedné z těchto monografií a dodnes patrně nejhodnotnější, kterou napsal v roce 1901 F. V. Krejčí. Novák ji recenzuje v *Rozhledech* (Novák 1902) a vlastně si v ní utvrzuje své mínění o Zeyerově tvorbě.

¹ Literární archiv PNP, Staré Hrady, fond *Arne Novák a Teréza Nováková*.

V dalších svých článcích a studiích se Novák k Zeyerovi přibližuje pozvolna, po částech a malými krůčky, kdy píše o některých jeho jednotlivých dílech (např. o dramatu *Pod jabloní* – Novák 1903), nebo o vrcholném díle – románu *Jan Maria Plojhar*, o němž referuje v časopise *Ženský svět* (redigovaném jeho matkou Terézou Novákovou) jako o generační výpovědi, v níž Zeyer zachytil „smysl tragiky životní sterých existencí“, neboť Plojhar – soudí Novák – byl napsán, jak touto tragikou pokolení Zeyerovo žilo a jak se z ní vysvobodzovalo (Novák 1904). Zároveň zde provádí i jakousi osvětu, určenou čtenářkám, kdy své úvahy shrnuje do poznámky, že ke knihám, jako je *Plojhar*, se čtenáři vracejí a recenzentovým úkolem že je „vybídnouti čtenářek, aby ani ony toho nezapomněly“. Toto rozlišení na čtenáře a čtenářky by mohlo militantní feministky zvednout, ale Novák zde naopak vycházel z dobového faktu a dle intencí své matky, jejíž feministický program naplňoval i svou vlastní tvorbou v pozdějších letech (viz např. *Podobizny žen* – Novák 1918).

Své úvahy a články o Juliu Zeyerovi psal do časopisů různého typu (*Rozhledy*, *Přehled*, *Lumír*, *Ženský svět*), nejčastěji však do *Lidových novin*, v nichž dlouhá léta působil jako recenzent. Psal o svazcích korespondence (např. Zeyera s Růženou Jesenskou, Karlou Heinrichovou, o svazku *Listy třem přátelům* aj.), o nových edicích ze Zeyera, o překladech Zeyerova díla do cizích literatur, o nových monografiích (např. Janina Viskovataja, *Ruské motivy v díle J. Z.*), o budování pomníku v Chotkových sadech, o vztazích přátelských i vlivologických mezi Zeyerem a jinými tvůrci (např. vztah Zeyer a Bílek, Zeyer a Svatopluk Čech). V podstatě tedy o věcech sekundárních, povahy víceméně druhotné. Proto nejcennější jsou jeho dvě studie z druhé poloviny dvacátých let, které zahrnul do výboru *Nosiči pochodní* (Novák 1928): jsou to *Lyrika Julia Zeyera* (původně v *Lumíru* 1927) a *Zeyerův Mojžíš* (původně v *Židovském kalendáři na rok 1927/28*), které obě se zabývají podstatou Zeyerovy tvorby.

První studie si lyriku bere do názvu a jako východisko ke konstatování, že čistě lyrických básní napsal Zeyer pouze několik, zato však lyrismus že je nejvýznamnější a nejsilnější složkou celé Zeyerovy tvorby, v níž má dvojí funkci. Jednak jako psychologický prvek v podobě promítnutí osobního citového obsahu do charakteru a podobenství postav, neboť všichni ti „rytíři činu i ducha, dobrodruhové snu a lásky, středověcí vášnivci i nachořelí synové našeho věku, dobyvatelé i mystikové, viníci i světci jsou v Zeyerově díle vlastně metamorfózami svého tvůrce, který v nich obměňuje a promítá svou vnitřní zkušenost“ (Novák 1928: 125). Druhá funkce lyrismu je podle Nováka funkce kompoziční, či v duchu klasické estetiky spíše dekompoziční, a má podobu „prudké citové vlny patetického rytmu“, která prostupuje živelně dějem, a to u děl látkově a formálně značně různorodých, z kterých činí vesměs články jedné lyrické konfese, spojené v celek osobností vyznavačovou“ (Novák 1928: 125). Novák vidí v Zeyerově lyrismu jeho osobitost, ale konstatuje v oné dekompozičnosti i jeho jistou nedostatečnost, která se projevila a byla přímo na závalu v Zeyerově dramatické tvorbě.

Novák považuje Zeyera za nejlyričtější osobnost v české literatuře 19. století s vědomím, že vlastní jeho lyrický odkaz, tedy počet lyrických básní, je v pod-

statě nepatrný. Ve svém výkladu sleduje etapy přílivu a odlivu lyrismu, jeho vrcholné vzepětí nachází v roce 1889, kdy vzniká nejvýznamnější a také nejživotnější dílo Zeyerovo – román *Jan Maria Plojhar*, v němž se „rozvazuje zcela jazyk Zeyera-lyrika a s tragickou bezohledností povoluje nutkání srdce, které jest náhle stravováno neodolatelnou potřebou vyzpovídati se až s nahou otevřeností“ (Novák 1928: 127). Novák ve svém výkladu jde poněkud až za samu hranici pojetí lyrismu, neboť mu v podstatě splývá až se subjektivismem, zpovědí, kdy tvůrce odhaluje své osobní tajemství.

Studie je dokladem Novákovy kompoziční a myšlenkové virtuozity, v níž svůj výklad, sledující Zeyerovu poezii v chronologické návaznosti a neustálé konfrontaci s ostatní tvorbou, ozvláštnil umně vedeným kontrastem. Vyvodil jej z dualistického napětí, kterým je Zeyerova osobnost a dílo prostoupeno: napětí mezi životním posláním umělce a nutkáním světce, napětím mezi rozkošnickým vychutnávačem a odříkavým asketou (Tyto teze uplatnil rovněž ve stati *Dvě oběti* – Novák 1931).

Dualismus rozkoše a askeze využil Novák podnětně v pasážích o erotismu Zeyera člověka a Zeyera básníka. Vyšel při tom z typologie ženských hrdek, jak ji už před ním provedli Krejčí, Voborník a Marten, tedy oné oscilace, opět dualistické a protikladné, procházející celým Zeyerovým dílem v podobě, řečeno zjednodušeně: žena anděl, žena démon. Novák, když sleduje tyto „výkřiky Zeyerovy erotiky“, se sám odpoutává od střízlivého literárněvědného výkladu, volí slova patetická, jako by sám usiloval být hoden dikce analyzovaného básníka; nazývá jej Serafem, „který zpívá o svém pádu, má v očích ještě odlesk nebe, ale cítí, jak na něm hoří šat, zanícený hříchem a připékající se ke znečištěné pleti. Světlo, od něhož odpadl, vábí ho a přece k němu již plně nedopadá, kdežto rozkoš, kterou si oškliví, přináší mu skoro mimovolně smyslové blaho. Ústa, stvořená k blahorečení věčné lásky, proklínají zasvětitelku do lásky tělesné, a přesto celá bytost se k ní znovu vrací – pro rozkoš a prokletí...“ (Novák 1928: 137).

V závěru své studie se Novák od lyrismu vrací zpět k Zeyerově lyrice, aby shrnul, že „nebyla mnohomluvná, nýbrž sporá a střídámá. Ale co prozradil, náleželo vždy k nejtragičtějším složkám básníkovu osudu“ (Novák 1928: 140).

Studie *Zeyerův Mojžiš* pojednává o jedné ze Zeyerových básnických skladeb, nazvané *Na Sinaji*, která vyšla ve svazku *Nové básně* (1888). V protikladu k minulému studiu v ní Arne Novák analyzuje skladbu ryze epickou, avšak po stránce výkladu zvolil podobný postup – přechází k úvahám o celkové Zeyerově epice. A zase své výklady staví na Zeyerově dualismu – náboženském (vrozené židovství a uvědomělé křesťanství) a citovém (horoucí láska a zřeknutí se jí).

Dualismus a protikladnost se stávají i Novákovou metodou, nikoliv však proklamovanou, ale skrytou v kompoziční struktuře jeho studie. Je principem, skrze nějž odhaluje specifiku Zeyerovy epiky.

Uvnitř obou studií vede záměrně i stylistickou, lexikální a motivickou paralelu, např. když v první odkazuje na Máchu („Máchovo jméno [...] neozvalo se v souvislosti se Zeyerovou lyrikou náhodou“ – Novák 1928: 131) a ve druhé na Byrona („Byronovo jméno nevyklouzlo zde pouhou náhodou z pera“ – Novák 1928: 143), aby tak podtrhl jejich vzájemnou spojitost.

V závěru pak shrnuje, že Zeyer se svým dílem dobral „kulturního smyslu křesťanství“ i „kulturního obsahu židovství“; ke skladbě *Na Sinaji* se budoucnost vrátí a „pokloní se její mužné, skulpturní kráse, připomínající svrchovanost Michelangelovu“.

Mladičský Arne Novák v dopisu své matce Teréze Novákové, v němž píše, jak hluboce se ho dotkla Zeyerova smrt, pokračuje: „[...] až budu mít nějaké peníze, pošlu na jeho pomník, zdá se mně to vnitřní povinností.“ O pomníku vytvořeném Josefem Maudrem psal později Novák poněkud s despektem, že se spíše než o autonomní sochařské dílo jedná o obrovský literárně náladový bibelot (*Pomník Julia Zeyera v sadech Chotkových* – Novák 1913). Přeneseme-li onen pomník do metaforické roviny, chápeme-li jej jako symbol, jako synonymum, pak Arne Novák splnil víc než povinnost – svými dvěma studiemi o Juliu Zeyerovi postavil sám důstojný památník jeho básnickému odkazu.

PRAMENY

Literární archiv PNP, Staré Hrady, fond *Arne Novák a Teréza Nováková*

LITERATURA

NOVÁK, Arne

- 1902 F. V. Krejčí a jeho studie o Juliu Zeyerovi, *Rozhledy* 12, s. 18–22
- 1903 referát o dramatu *Pod jabloní*, *Samostatnost* 7, 31. 12.
- 1904 referát o románu Jan Maria Plojhar, *Ženský svět* 8, s. 189–190
- 1913 Pomník Julia Zeyera v sadech Chotkových, *Přehled* 12, 26. 9., s. 19–20
- 1918 *Podobizny žen* (Praha: Fr. Borový)
- 1927 Lyrika Julia Zeyera, *Lumír* 54, s. 12–20
- 1927–28 Zeyerův Mojžíš, in *Židovský kalendář na rok 1927/28*, s. 56–59
- 1928 *Nosiči pochodní* (Praha: Umělecká beseda a Kruh českých spisovatelů)
- 1931 Dvě oběti, *Ročenka chudým dětem* 43, s. 47–52
- 1936–1939 *Přehledné dějiny literatury české* (Olomouc: R. Promberger)
- 1938 *Ruchovci a lumírovci v bojích proti křivdě a za právo* (Praha: Fr. Borový)

ARNE NOVÁK ON JULIUS ZEYER

When Julius Zeyer died (1901), Arne Novák was studying at the University in Berlin. He knew Zeyer's work very well and admired him as is also evident from his letters to his mother, the writer Teréza Nováková. Zeyer was among those writers who incessantly aroused Novák's attention: Novák wrote a number of reviews, sketches, essays and studies on him. The author of the paper claims that the chapter on Julius Zeyer in the book *Nosiči pochodní* (*The Torch-Bearers*) occupies the most prominent place.